

I kärlekens spår

FATABUREN 2012

I kärlekens spår

I kärlekens spår

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2012

Red. Christina Westergren

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Fataburen 2012
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Bildredaktörer Jonas Hedberg och Marie Tornehave
Översättning till engelska Comactiva Translations AB
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsfoto Hans Malmberg, Nordiska museet. Bilden är beskuren
Sid. 2 Förlaga till tatuering utförd av Mathias Sjöblom, Nordiska museet

Tryck Elanders NRS Tryckeri, Huskvarna 2012
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 551 1

Halmbrudkronor från *Husmodern* burna av Margit Nilsson respektive Tilly Johansson. Modellen var formgiven av Erland Borglund och de första tillverkades vid Steneby Hemslöjd i Dalsland. Foto Mats Landin, Nordiska museet.

Den glänste som av guld

I kvarlåtenskapen efter min mamma år 2010 fanns en cylindrisk vit pappask. Den innehöll en brudkrona.

Efter ett helt yrkesliv i museivärlden är det för mig otvivelaktigt så att föremål har en alldeles speciell laddning. I Nordiska museets samlingar finns ca 1,3 miljoner föremål. Med dem som utgångspunkt kan vi få reda på mycket om människors levnadsvillkor i en svunnen tid och med hjälp av konkreta ting kan vi också få en uppfattning om tidigare generationers tankar och känslor. Den professionella insikten om vad föremål kan förmedla blir ibland tydlig även i privatlivet. Det här är berättelsen om min mammas brudkrona.

Brudkronan som jag fann var tillverkad av spröda halmstrån sammanhållna av tunn metalltråd. Den hade fem små spiror. Höjden var 12 cm och diametern 9,5 cm. Varifrån kom den? Hade mamma köpt den? Varför använde man ett så speciellt material som halm?

Som man kan se i museernas samlingar är brudkronor oftast tillverkade av förgyllt silver eller ibland även av metallbleck, glas- och tygbitar. Det har heller inte varit ovanligt att göra en krona

SIGRID EKLUND

NYSTRÖM är fil.dr i konstvetenskap. Hon har arbetat som avdelningschef vid Nordiska museet och skrivit en rad böcker och artiklar inom konst och kulturhistoria.

Brudkrona tillverkad av halmflätor från Forsa socken i Hälsingland. Skänkt till Nordiska museet 1876 av hemmansägare Olof Olssons dotter Karin. Nordiska museet.

Brudkrona av förgyllt silver tillverkad 1769 av Jonas Gynell i Vimmerby. Nordiska museet.

av myrten som man själv drivit upp, eller fått, som krukväxt. I sen tid förekommer också att de är virkade eller tillverkade av rent silver. Men i Nordiska museets samlingar finns också en liten brudkrona från Forsa socken i Hälsingland. Den är inte tillverkad av halmstrån, utan av smala halmflätor. Så halm har använts, men verkar inte ha varit vanligt.

Nyktert möte

Midsommarafton 1945, precis efter krigsslutet, gifte sig mamma Tilly Johansson och pappa Elvog Eklund. Men hur träffades de?

Nyktterhetsrörelsen spelade under 1900-talets första hälft en viktig roll. Den skapade möjligheter för ungdomar att träffas i en tid när många hade begränsade ekonomiska möjligheter och när nöjesutbudet inte var så stort – eller obefintligt. Ungdomarna gick inte med i en nyktterhetsloge av enbart ideologiska skäl, utan för att umgås och ha kul.

I Sundsvall, där mina föräldrar växte upp, var SGU, Sveriges godtemplares ungdomsförbund, och deras idrottsförening mycket populär. Mammans väninna Tor-Britt skrev 1944: »Tänk vad många som funnit varandra i SGU. Minns du Tilly första gången du var med på logelokalen?»

1942 vann mamma 3:e pris i orientering individuellt, och SGU-laget bestående av mamma och två kamrater vann 2:a pris i lagtävlingen i ST-korpen. Under kriget gjordes en rad insatser för att på olika sätt stärka folkhälsan, bland annat genom de så kallade korpklubbarna. De första bildades redan 1912, men det var under 1940-talet som korpen blev ett begrepp, känt än i dag. ST-korpen som mamma så framgångsrikt deltog i arrangerades av Sundsvalls Tidning tillsammans med orienteringsklubbens korpation och var deras 6:e tävling.

Var det där det riktigt sa klick? I det soliga vädret i »den utsökt vackra och idealiska terrängen uppe vid Oxsta skola» med drygt 200 startande? Eller var det på cykel- och vandringssturen från Sundsvall till fjällen 1941 med andra ungdomar?

Förlouning i krigstid

Pappa gjorde lumpen i Östersund 1941 och 1942 och kanske var han också inkallad där. Mycket var hemligt under kriget, men gränsen mot Norge var ett viktigt område att övervaka.

P.O. Söderberg,
Tilly Johansson och
Sven-Erik Eriksson
vann 2:a pris i lag-
tävlingen. Fotografi i
privat ägo.

Tilly Johansson, i
stickade knästrum-
por, innan starten
av orienteringstäv-
lingen ST-korpen
1942. Fotografi i
privat ägo.

Elvog Eklund på
permission 1942.
Fotografi i privat ägo.

För den enskilde måste det på olika sätt ha varit en tid fylld av svårigheter, som vi i dag inte riktigt kan sätta oss in i. Hur såg dåtidens unga par på framtiden? Kriget pågick runt om i Europa. Skulle Sverige dras in? Vågade man bilda familj i ett sådant osäkert läge?

När pappa inte var inkallad arbetade han i Oskar Forsbergs möbelaffär, en av stans finaste butiker. Men kriget gjorde sig även påmint här och periodvis var det dåligt med försäljningen och därmed också med arbete. Mamma arbetade som finbagerska på konditori Vetekatten i Sundsvall. Där måste tidens restriktioner och ransonering ha ställt krav på kreativitet och förmåga att hitta nya lösningar och recept.

Den 19 mars 1944 blev det i alla fall förlovning mellan Tilly och Elvog. Ringarna var enligt tidens mode släta och relativt smala guldringar. Stämplarna berättar att de var tillverkade av Bolidenguld. Hade mamma och pappa valt det av patriotiska skäl, eller var det svårt att importera guld under kriget? Förlovningsannonsen sattes traditionsenligt in i stadens största tidning Sundsvalls Tidning och gratulationskort strömmade in. Bland annat skrev pappas arbetskamrater: »Lycklig resa i »ringlinjen«.

Möhippa med telegram

»13/6. Håll Dig ensam hemma i Ditt tjäll, ty allt kan hända denna kväll, kanske äventyret knackar på, följ då bara med och gå. Enleveringskommittén.« Så stod det på ett vykort som kom till

Väninnan Karin Walters möhippa några år senare. Fotografi i privat ägo.

mamma. Kortet pryddes av en färgglad teckning med en flicka, följd av en svettig pojke som bär en liten babydocka, väska, paraply och tappar en nappflaska på vägen. Insåg alla att så skulle det inte bli?

Möhippan ägde rum i Slalomstugan, vid Gaffelbyn i Sundsvall. Gissningsvis hade mammas väninnor ordnat knytkalas med hembakat och hemlagat. Alla var med i sgu, så inga alkoholhaltiga drycker serverades. Flera för kvällen specialskrivna sånger sjöngs och ett antal telegram strömmade in. Eller gjorde de inte det? Mammas väninna Karin arbetade på Televerket, så hon hade nog lagt beslag på ett antal telegramblanketter och själv fyllt i dem. För det var imponerande avsändare. Eller vad sägs om telegram från Clark Gable i Hollywood som tänker tillbaka på mammas och hans tid tillsammans? Samtiden speglas också genom telegram från kamrat Stalin och ett avsänt å San Francisco-konferensens vägnar med en varning från fredskonferensen att Tilly och Elvog inte får gräla vad som än händer.

Storken skickar också ett telegram från Skåne och meddelar att han kommer förbi Sundsvall när lämplig tid förflutit. (Vilket för övrigt stämde, för sonen Arne föddes 1½ år efter bröllopet.) Ett budskap som i dag inte känns lika aktuellt.

Oron i Sverige var stor över de sjunkande befolkningstalen. Alva och Gunnar Myrdal gav 1934 ut boken *Kris i befolkningsfrågan* och den gav eko långt in på 1940-talet. Alva Myrdal skickade därför följande telegram: »Kära Tilly kom nu ihåg, vad som numer gäller för hög och låg: att öka folkmängden tiofalt. Lova därför att göra allt. Ty ingen gifta sig får numer, utan att varje år bli allt fler.» 1933 hade endast 85 092 barn fötts i Sverige, men 1945 hade siffran stigit till 135 373 barn och året därpå föddes 132 597 st. Det senare var det högsta födelsetalet under återsto-

TELEGRAM.

Skriv tydligt!

Fullständigt adress är
av vikt för telegrammets säkra
och snabba befordring.

Mat spröskäskat stridande
mannamåttningar eller för-
ändringar av ord och icke
tillåtna.

Utskrifning eller änd-
ring i telegramoriginalt skall
vara utvärderad av avsändaren
eller hans ombud.

Skrifttecken avtelegra-
feras endast på uttrycklig be-
gäran och ingår då i det taxa-
ruler ordentligt.

Väntas svar i telegram-
met, bör avsändaren införa
namn och adress i stationens
adressbok eller i särskild blan-
kett, som tillhandahålls på
begäran.

Taxerade tjänste-
märken (skrivs främst
i adressen i sin förkortade
form och ingår i det taxerade
ordentligt), exempelvis:

- Lx = (lyckblänk)
- D = (dilett)
- RP = (svar betalt)
- TC = (kollations)
- PC = (mottagningssvår)
- MP = (spökskrif)
- TF = (telefoner)

Avgift:

Sign.:

Sam. ang. expeditionstiden

Avsändt

Till

Å app. nr

Kl.

Sign.

Klass

Nr

Ord

Datum

Kl.

Tj. anm. och via

Stockholm

Fröken Tilly Johansson,
Slalomstugan, Sundsvall.

Recept på köttbullar kan du få
om du ibland radion knäpper på
det jag lär ut är av bästa slag
du säkert lär dig på ett litet tag
blott du alltid hör noga på
ty vägen till hjärtat genom magen lär gå

Bullen

Avsändarens namn, adress och telefonnummer (avtelegraferas icke):

Form. nr 201
(1941)

Litografiiska A.-B. Norrk., W 4 42. 390.000

Ett av många skämttele-
gram på Tillys möhippa
1945 kom från Erik Bullen
Berglund. Han gav matlag-
ningstips till den blivande
husmodern. Privat ägo.

den av 1900-talet och fram till i dag, trots ökad befolkning.

Ett telegram från en förmodat avpolletterad beundrare kom
också till möhippan, liksom ett från en väninna som sorgset
lyckönskar, men som själv ännu inte funnit någon man. Att in-
gå ett heterosexuellt äktenskap var den självklara normen och
det enda »riktiga» – först 1944 avkriminaliserades homosexuella
förbindelser mellan vuxna.

Liksom många unga var det blivande brudparet intressera-

de av hälsokost och många i kamratkretsen var vegetarianer. Are Waerland, en känd hälsofilosof som också grundade Sveriges första friskvårdsorganisation Hälsofrämjandet, inledde sitt telegram med: »För att detta skall gå bra, mina råd Ni måste ha, lev på grönt och kruska, och ej med köttbullar fuska.» Kruska gjordes av vetekornets skaldelar och innehöll massor av fibrer och var mycket populärt bland hälsokostarna.

Som motvikt kom Bullens telegram, en av tidens stora kändisar. Erik Bullen Berglund var skådespelare, kokboksförfattare med mera. Numera är han mest känd för att ha gett namn åt konservburken Bullens pilsnerkorv som säljs än i dag.

Bröllop och fred

På midsommarafton den 23 juni 1945 gifte sig mamma och pappa på Juniskärs Pensionat i Kvissleby utanför Sundsvall. Freden hade just slutits och framtiden såg ljus ut. Antalet ingångna äktenskap låg också i topp åren 1944 och 1945. Samma år som mamma och pappa gifte sig ingick ytterligare 64 279 par äktenskap.

Det var mammas föräldrar, Matilda och Knut Johansson, som stod för bröllopet. Det var tal och sång, mat och dans. Bordvisan, som troligen min morfar Knut författat, skrevs på melodin *Dansen den går på Svinsta skär*. Det blev helt enkelt »Bröllop det är uppå Juniskär». I visan skildras korven, skinkan, laxen, kalven, gurkan och glassen. Med andra ord riklig förtäring med tanke på att det var så snart efter krigsslutet. Det märks att mammas föräldrar hade jordbruk och säkert fått hjälp av goda grannar och ortens fiskare med råvaror. Flaskor korkades upp, men bara med klass 1, lättöl.

»Sist brudparet dansas till bilen ut ...« skaldades vid Tillys och Elvogs bröllopsfest på Juniskär i Njurunda midsommarafton 1945. Naturligtvis drevs bilen med gengas. Kriget var inte långt borta. Fotografi i privat ägo.

Brudkronan

Men hur var det nu med brudkronan? Jo, bland mammas papper fanns också ett brev från tidningen *Husmodern*. Högaaktningsfullt skriver tidningens redaktion att de ska skicka *Husmoderns* brudkrona till mamma. Det lät ju konstigt. Hade mamma fått en brudkrona av tidningen *Husmodern*? Varför då? Gav de bara bort den?

Husmodern grundades 1917 som en svensk tidskrift »för de svenska hemmen«. Ursprungligen var syftet att lära svenska

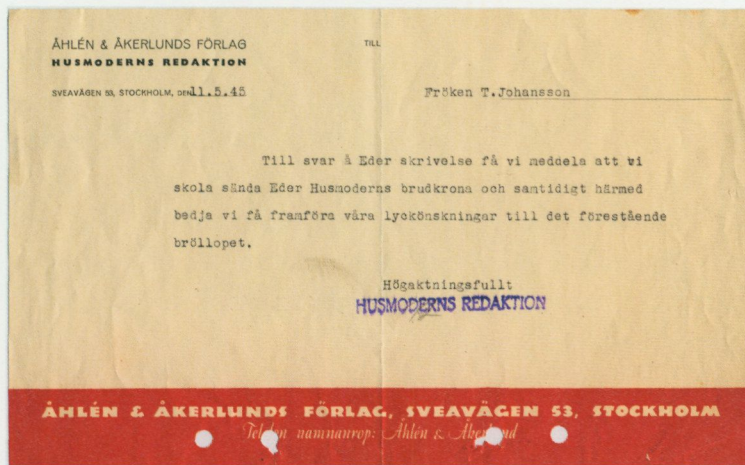

Nygifta Tilly Eklund 1945. Foto Ateljé Engström, Sundsvall. Fotografi i privat ägo.

kvinnor hushållning under första världskriget. Tidningen fortsatte med det även under andra världskriget och med Åhlén och Åkerlunds förlag som ägare, men tog också upp annat kring hemmet som hushållsekonomi, barnuppfostran och samlevnadsfrågor. Under andra världskriget anordnade tidningen även så kallade bytescentraler för livsmedel, som socker, kaffe, mjöl och gryn. Men självklart bara det som Livsmedelskommissionen tillät byte av. Ost, kött och textilvaror fick till exempel inte bytas. 1943 konstaterar tidningen stolt att man ordnat 7 000 byten och därmed också motarbetat svarta börshandeln i landet.

Efter en del letande hittade jag i nr 8 1943 rubriken *Husmoderns brudkrona – en gåva till de unga brudarna bland våra prenumeranter*.

I texten, för övrigt skriven av Vivi Täckholm, senare professor i botanik och verksam i Egypten, ställs frågan om vem som vill bära en svensk brudkrona, komponerad och utförd speciellt för henne. Tidningen delade ut »en liten brudkrona av gyllenglän-

Tidningen *Husmoderns* brudkrona skickades till den blivande bruden fröken Johansson tillsammans med lyckönskningar från redaktionen. Privat ägo.

sande halm« som present till alla prenumeranter som skulle gifta sig.

Brudkronan var komponerad av rektor Erland Borglund och de första exemplaren utfördes av Steneby Hemslöjd i Dalsland. Erland Borglund var på många sätt en pionjär och banbrytare inom hemslöjdsrörelsen och verkade på Steneby och hemslöjdens folkhögskola. Borglund ville med olika insatser lyfta fram hemslöjden och skapa en renässans för materialet.

Halmens betydelse

I Dalsland, och främst trakterna kring Ärtemark, ägde under 1800-talet och i början av 1900-talet en i dag ofattbart stor produktion av halmhattar rum. Bokstavligt talat flätades i var-enda stuga halmflätor som sedan syddes ihop till främst halmhattar. Man odlade egen råg, för råghalmen var mest lämpad, eller importerade i vissa fall. Under den svåra hungersnöden 1869 tillverkades bara inom Ärtemarks socken 20 000 halmhattar. Kring sekelskiftet 1900 producerades över 100 000 hattar – och även då bara från Ärtemark. Verksamheten minskade sedan av olika skäl successivt.

På 1930-talet försökte man lansera »halmen som högtidernas material«, som Gustaf Näsström uttryckte det inför en utställning 1937. Erland Borglund och Steneby hemslöjdsförening kom att spela en stor roll i arbetet. Under 1940- och 1950-talen togs många olika produkter fram, bland annat figurslöjd i skilda utförande till jul och påsk, som julänglar, figurer till julkrubbor, påsktuppar samt belysning och liknande.

Borglund var också nytänkande och drivande genom att verka för att personer med olika arbetshandikapp, eller vanföra som de

då benämndes, skulle få möjlighet till försörjning genom hemslöjdsproduktion av skilda typer.

I artikeln i Husmodern står vidare om brudkronan att det blir »vanförestaltens skyddsslingar på Norrbackagården utanför Hedemora, som i fortsättningen kommer att tillverka den åt oss». Norrbackagården drevs av Stockholms stad och var en filial till Norrbackainstitutet i Stockholm. Viss efterforskning kring Norrbackagårdens verksamhet och kontakt med Halmens hus i Bengtsfors, tyder dock på att brudkronorna ändå kom att tillverkas i Dalsland och Bengtsforstrakten, halmslöjdens centralområde.

Tidningen Husmodern vill också att kronan ska bli brudens dyrbaraste bröllopsminne och tas fram när årsdagarna av bröllopet firas, och kanske rent av på silverbröllopsdagen. Man behöver nämligen då och då påminna sig och tänka tillbaka på de lyckliga stunderna. Artikeln avslutas med följande: »Kronan skall viska till henne, att äktenskapet är ett offeraltare, och att ju mera man kan uppoffra av sitt eget jag, desto lyckligare blir man. Det var så oändligt enkelt, men samtidigt så oändligt svårt. Som allting stort är i livet.»

Ja, så var tidsandan och det var med de orden Tilly och Elvog gifte sig. De fick både uppleva silver-, guld- och topasbröllopsdag (62 år). Men brudkronan låg kvar i sin ask.

Brudkronan av halm komponeras särskilt för var och en. Den upptar en gammal svensk tradition.

HUSMODERN'S BRUDKRONA

— en gåva till de unga brudarna bland våra prenumeranter

Vem vill bära en äkta svensk brudkrona, komponerad och utförd av och för er?

Ja, det vill nog livet var, och det är därför vi ha anledning att, att vårt erbjudande i dagens nummer kommer att vicka förpassning. Husmodern utdelar som present till alla dem bland våra prenumeranter, som gifte sig, en liten brudkrona av gyllingglänsande halm.

Detta med en brudkrona av halm är urgamal svensk tradition, och när vi nu gå in för att återuppliva denna vackra sed, är det med tanke på att alla, som elysat måste läsa brudkronan till bröllopet, nu ska kunna få sin egen, som de kunna spara och ha som minne, livet ut.

Vår brudkrona skall bära bära av bruden själv och på den dag i livet, då hon var som alla lyckligast. Efter bröllopet skall hon lägga ned kronan i den lilla silverglänsande kartong, som vi också sända med, och där skall den få stanna och bli hennes dyrbaraste bröllopsminne. När hon senare firar sina årsdagar av bröllopet, kanske rent av silverbröllopsdagen, ja, då skall hon se till, att den lilla kronan får vara med. Den bör stå på en beordrad plats i hemmet, och där skall den minna henne om alla vackra löften och ljusa drömar, som bröllopsdagen bar i sitt sköte. Kanske kan den ge henne styrka att, också frivilligt, den. Man behöver nämligen då och då tänka tillbaka på de lyckliga stunderna

för att rätt kunna möta surger och bekymmer.

Vår brudkrona är komponerad av rektor Erikad Borglund, och den första modellen utfördes av Stenely Hemslöjd i Dalsland. Emellertid blir det Vanförestaltens skyddsslingor på Norrbackagården utanför Hedemora, som i fortsättningen kommer att tillverka den för oss.

Den är enkel och stilren och utförd, så att de glänsande ströna ska komma fullt till sin rätt och verkligen minna om guld. I all sin enkelhet är det ett mästerverk.

Den, som vill bära vår brudkrona, behöver bara skriva till oss och ange vart kronan skall skickas och när bröllopet skall äga rum. Och så naturligtvis intyg på att bruden är prenumerant. Helt vill vi ha detta meddelande en månad i förväg, då det tar tid att göra brudkronan. Den kommer sedan till er god tid i en lilla silverglänsande ask.

Och med brudkronan följer våra inriktade lyckönskningar. Måtte den bli en lyckan gyllene krona, där den ligger och skemrar i sina lilla fäna ask, och måtte den tala om för varje liten brud, hur hon verkligen skall fånga lyckan. Kronan skall vaka till henne, att äktenskapet är ett offeraltare, och att ju mera man kan uppoffra av sitt eget jag, desto lyckligare blir man. Det var så oändligt enkelt men samtidigt så oändligt svårt. Som allting stort är i livet. Vår.

18

De av tidningen Husmoderns prenumeranter som skulle gifta sig erbjöds som gåva en brudkrona av halm. Nr 8, 1943. Nordiska museet.

Brudkronor och rådgivning

Bläddrar man vidare i Husmodern från åren 1943, 1944 och 1945 så hittar man ett antal gånger bilder av lyckliga brudar som bär Husmoderns brudkrona, listor med namn på dem som fått kronor samt citat ur brev från tacksamma mottagare. Bara under det första året verkar tidningen ha delat ut 501 brudkronor.

Husmodern gav också råd till nygifta. Hur löser man till exempel problemet med att mannen får sammanbrott om kvinnan tjänar mer än han? Eller hur tacklar man att han slänger smutsiga kängor ovanpå hennes finskor i garderoben? Ett annat problem som togs upp var att han inte säger till när hålet i strumpan är litet, så det enkelt går att stoppa, utan först när hela hälen är borta.

Beklämd blir jag när jag i dag i nr 23 1943 läser följande värdering: »... mannen är egentligen ett stort barn, som inte själv riktigt vet vad han vill. Det måste därför kvinnan veta. Och med list och kärlek handla därefter«. Var det en åsikt som delades av en stor del av läsekretsen, eller representerande den tidningsredaktionens inställning?

Eftersom Husmodern skänkte bort 100-tals brudkronor under flera år borde det finnas många kvar, även om halm är ett skört material och många kronor också antagligen skadats och slängts. Och efter lite efterforskning visade det sig att flera av dessa halmkronor fortfarande finns, både i privat ägo och på ett par museer, Kulturlagret-Vänersborgs museum och Halmens hus i Bengtsfors.

Maj-Britt Eriksson berättar att när hennes mamma Margit Nilsson gifte sig 1944 med Karl Blom i Skånela kyrka i Uppland, så bar hon Husmoderns brudkrona. Det var Margits mamma som var prenumerant och erhållit den till dotterns bröllop. Även

andra bondhustrur i trakten hade burit Husmoderns brudkrona. Margit och hennes mamma tyckte att det var extra roligt och passande att den var tillverkad av halm eftersom de drev jordbruk och halm så att säga var deras eget material. När Margit gick uppför altargången glänste halmkronan så att bröllopgästerna trodde att den var tillverkad av guld.

Margit Nilsson och Karl
Blom gifte sig i Skånela
kyrka i Uppland 1944.
Fotografi i privat ägo.